

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПАВЛА ПОПОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 31

PERIODIZATION OF NEW SERBIAN LITERATURE

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
PAVLE POPOVIĆ
(16 April 1868 – 4 June 1939)

Accepted at the IX meeting of the Department of language
and literature, on 27 November 2018, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and Academician *Predrag Piper*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 31

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(16. IV 1868 – 4. VI 1939)

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
27. новембра 2018. године на основу рецензија
академика *Наше Милошевић-Ђорђевић* и академика *Предрага Пићера*

Уредник

академик

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Тања Ковачевић

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
400 примерака

Штампа
Планета ѝрини

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч (Осврћ на ишћање периодације)</i>	9
Злата Бојовић, <i>Павле Појовић у историји српске књижевности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Pavle Popović in the history of Serbian literature</i>	20
Нада Милошевић-Ђорђевић, <i>Павле Појовић и народна књижевност</i>	23
Nada Milošević-Đorđević, <i>Pavle Popović and folk literature</i>	27
Бранко Летић, <i>О прожимању усмене и писане књижевности у доба ренесансе (виле-џосије-музе)</i>	29
Branko Letić, <i>On interlacing of oral and written literature in the age of renaissance (fairies-ladies-muses)</i>	40
Љиљана Јухас-Георгиевска, <i>Павле Појовић о старим српским биографијама</i>	41
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Pavle Popović on old Serbian biographies</i>	51
Бојан Ђорђевић, <i>Француско-дубровачке књижевне везе у исцртавањима Павла Појовића</i>	53
Bojan Đorđević, <i>French-Ragusan literary connections in Pavle Popović's research</i>	60
Славко Петаковић, <i>Одјек књижевноисторијске концепције Павла Појовића</i> ...	63
Slavko Petaković, <i>L'echo de la conception histoire litteraire de Pavle Popović</i>	75
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Павла Појовића</i>	77
Milan Aleksic, <i>Pavle Popović's attitude in literary theory</i>	84

Марко Недић, <i>Павле Појовић о савременицима: критички преглед</i>	85
Marko Nedić, <i>Pavle Popović on his contemporaries: critical overview</i>	99
Петар Пијановић, <i>Српска књижевност на међи средњег и новог века</i>	101
Petar Pijanović, <i>Serbian literature at the crossing between Middle and New Ages</i> ..	114
Мирјана Д. Стефановић, <i>Просветиљство на међи?</i> (<i>Павле Појовић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић</i>)	115
Mirjana D. Stefanović, <i>Die Aufklärung am Scheidepunkt?</i> (<i>Pavle Popović – Dositej Obradović – Jovan Skerlić</i>)	123
Душан М. Иванић, <i>Доситејево доба у периодизацији</i> <i>српске књижевности</i>	125
Dušan M. Ivanić, <i>Dositejs-zeitalter in der Periodisierung der</i> <i>serbischen Literatur</i>	136
Александар М. Милановић, <i>Корелације између периодизација</i> <i>књижевног језика и периодизација књижевности</i>	137
Aleksandar M. Milanović, <i>Correlations between periodizations</i> <i>of literary language and periodizations of literature</i>	149
Зорица В. Несторовић, <i>Књижевноисторијска начела Павла Појовића</i> <i>у периодизацији српске драме XIX века</i>	151
Zorica V. Nestorović, <i>Pavle Popović's principles of literary history</i> <i>in the periodization of XIX century Serbian drama</i>	158
Ненад Николић, <i>Преромантизам и концепције историје</i> <i>српске књижевности Милорага Павића и Јована Деретића</i>	159
Nenad Nikolić, <i>Preromanticism and Milorad Pavić's and Jovan Deretić's</i> <i>concepts of history of Serbian literature</i>	170
Горан М. Максимовић, <i>Периодизација епохе реализма</i> <i>у српској књижевности</i>	171
Goran M. Maksimović, <i>Periodization of realism in Serbian literature</i>	184
Јелена Новаковић, <i>Главни књижевни правци у српској и француској</i> <i>књижевности XX века</i>	187
Jelena Novaković, <i>Les principaux courants littéraires dans les littératures</i> <i>serbe et française du XXe siècle</i>	203
Миодраг Лома, <i>Скерлићева периодизација историје нове српске</i> <i>књижевности</i>	205
Miodrag Loma, <i>Skerlić's Periodisierung der neuen</i> <i>serbischen Literaturgeschichte</i>	232

Јован Делић, <i>Критеријуми периодизације и периоди у српској књижевности двадесетог вијека</i>	233
Jovan Delić, <i>Periodization criteria and periods in the 20th century Serbian literature</i>	245
Весна Матовић, <i>Страни обрасци у часописима српске модерне</i>	247
Vesna Matović, <i>Foreign patterns in magazines of Serbian moderna</i>	259
Јован Попов, <i>На темељима праксе: периодизација српске књижевности Јована Деретића</i>	261
Jovan Popov, <i>On the foundations of practice: Jovan Deretić's periodization of Serbian literature</i>	273
Александар Петров, <i>Периодизација српске поезије 20. века</i>	275
Aleksandar Petrov, <i>The periodization of 20th century Serbian poetry</i>	287
Стојан Ђорђевић, <i>Период постмодернизма у српској књижевности 1980–1990.</i>	289
Stojan Đorđević, <i>L'epoque du postmodernisme dans la littérature serbe: 1980–1990.</i>	301
Александар Јовановић, <i>Генеза и садржај појма неосимболизма у српској поезији друге половине XX века</i>	303
Aleksandar Jovanović, <i>Genesis and content of term neosymbolism in Serbian poetry of second half of the 20th century</i>	317
Радивоје Микић, <i>Рана проза Миодрага Булатовића као књижевноисторијски проблем</i>	319
Radivoje Mikić, <i>Miodrag Bulatović's early prose seen as the literary-historical problem</i>	330
Јован Пејчић, <i>Периодизација – у темељујућа идеја историје књижевности: основна подела српске књижевности</i>	331
Jovan Pejić, <i>Periodization – founding idea of history of literature: Basic division of Serbian literature</i>	343
Предраг Петровић, <i>Могућности периодизацијског огређења савремене српске књижевности</i>	345
Predrag Petrović, <i>The possibilities of periodization of contemporary Serbian literature</i>	358

ПОЗДРАВНА РЕЧ (Осврт на питање периодизације)

Имам част да у име Одељења језика и књижевности САНУ поздравим учеснике научног скупа *Периодизација нове српске књижевности, поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића* и да поздравим све присутне.

Овај научни скуп има, као што се из његовог назива види, два повезана тежишта – један је на научном делу проф. Павла Поповића, редовног члана Српске краљевске академије, поводом сто педесете годишњице његовог рођења, а други је на периодизацији српске књижевности, чему је Павле Поповић дао трајан допринос.

Периодизације спадају у основна питања историографије. Будући да се историографија бави, пре свега, процесима, личностима и догађајима које описује и објашњава на позадини ширих временских одсека којима они припадају, историјске чињенице могу бити лакше сагледане, описане и протумачене ако се на рељефу историјског времена издвоје најважнији оријентир и границе, понекад јасне и очигледне, а понекад мање или више условне.

Условни могу бити и називи који се дају појединим периодима – било према томе колико су временски удаљени од садашњости, било према доминантним личностима, теоријама, методама и догађајима, који су неки период изразито обележили. Већ је избор назива неког периода први корак у његовом тумачењу и вредновању, јер назив ставља у први план, као значајније од других, једно његово обележје и један критеријум виђења.

Из угла теорије научних револуција Томаса Куна то су називи научних парадигми који су обележили поједине периоде, док су са становишта епистемолошке теорије Мишела Фукоа то доминантне епистеме у појединим периодима, као преовлађујући начин мишљења, поимања стварности, па и поглед на свет итд.

Академик Павле Поповић задужио је историографију српске књижевности периодизацијом заснованом на комбиновању хронолошког

критеријума са другим релевантним критеријумима: народна, стара, средња (тј. дубровачка) и нова књижевност. Судбина те класификације у потоњем развоју науке о српској књижевности била је у великој мери условљена притиском идеологије и политике на науку, било да је реч о југословенству или о тзв. братству-јединству, зарад којег више није било упутно сматрати дубровачку књижевност делом српске књижевности, па чак ни – српском и хрватском књижевношћу истовремено, док је било допуштено, ако не и подстицано, назвати је делом хрватске књижевности, без обзира на чињенице које то не потврђују. Сличне појаве постоје и када је реч о историји српског језика па, у новије време, и српског писма, када се, нпр. најстарија ћириличка штампана књига на српском народном језику *Српски молићвеник* проглашава хрватским молитвеником.

Периодизација по природи ствари обухвата и питање утврђивања почетака државе, културе, књижевности, језика и писма..., а то су, по правилу, спорна питања, чије се решавање често више ослања на претпоставке него на непобитне чињенице, а најчешће и на једно и на друго. То је тако и када је, на пример, реч о присуству Срба на Балканском полуострву, и тековинама српске преднемањихке историје, и о српској глагољској писмености и др.

Одржавање овог научног скупа представља добру прилику да и та, као и сродна питања буду предмет нових увида и нове теоријске и емпиријске аргументације, који ће, и ако не донесу коначна решења, допринети тачнијем и исцрпнијем сагледавању тог дела проблематике периодизације српске књижевности.

Иако је овај скуп посвећен питању периодизације *нове* српске књижевности, он би могао бити подстицајан за тражење одговора на питање о периодизацији историје књижевности уопште и о периодизацији целокупне српске књижевности.

Више о поменутих и о многим другим крупним темама имаћемо прилику да сазнамо из реферата које ћемо чути на овом научној скупу, којем у име Одељења језика и књижевности САНУ желим плодан и успешан рад.

Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности САНУ

ДОСИТЕЈЕВО ДОБА У ПЕРИОДИЗАЦИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ДУШАН М. ИВАНИЋ

С а ж е т а к. – Аутор преиспитује одређење појма Доситејево доба у периодизацији српске књижевности. Сматра да тај период (појам), као персонализована метонимија, обухвата српску књижевност и српску културу од 1783. (прва књига Доситеја Обрадовића) до 40-их година XIX вијека, оспоравајући периодизацију по којој се од године 1814. српска књижевност одређује као Вуково доба.

Кључне ријечи: српска књижевност, периодизација, Доситејево доба, Вуково доба

Именовање периода по личностима није ријетко у културноисторијским изучавањима, по правилу везано за препородну улогу таквих личности (нпр. Гете у немачкој књижевности, Пушкин у руској књижевности). Неповољна околност оваквих именовања суочава се с типолошким периодизацијама, које су овладале историјама књижевности и културе од краја XIX вијека. Именовање по личности не призива типолошку представу о књижевним и културним појавама једног доба, те је потребно да се утврди који чиниоци тог општијег теоријског и историјскопоетичког вида творе неко раздобље, тј. колики временски и геопоетички простор заузимају у књижевним процесима.

Међу нашим историчарима књижевности Драгиша Живковић је био најближи тумачењу и коришћењу преклапања (комбиновања) персоналне и типолошке периодизације. Унутар одреднице „Доситејево доба“ он укључује цијели ред типолошких атрибута, који се укрштају с персоналним атрибутима. У нашем раду се анализира или претпоставља обрнута могућност: да личност персонализује (или да кажемо: метонимизује) типолошке појаве. Живковић је, наиме, у својој периодизацији вријеме од 1700. до 1800 (у загради стоји: 1850) именовао и као „Доситејево доба“, рашчлањујући га на барок, просвијећеност, рококо, класицизам, те на сентиментализам и предромантизам и на рестаурацијску књижевност. Упркос томе је период од 1814. до 1890 (у загради: до

1914), назвао „Вуково доба“, укључујући у њега романтизам и варијанте реализма (Живковић 1994: 36). Та периодизација је усклађена са Живковићевим виђењима процеса у српској књижевности, у поређењу с водећим европским књижевностима: и преклапање, и успореност, и убрзање (Иванић 2004: XI).

Упад новог у стари период назвао сам уклињавањем (Иванић 2013), а боље би било говорити о клици и изниклици, која се „развија“ док не почне да се „увија“ (како би могао рећи Лаза Костић). Та ће изниклица (тј. „Вуково доба“, појава Вукових издања у „Доситејевом добу“) постепено прекривати површине које је заузимало доситејевско поље: смијениће језичку мјешавину „бабе Смиљане“, како је Вук, цитирајући Јестествословије Павла Кенгелца (1811), називао језик ондашњих писаца. Јован Суботић ће, неколике деценије потом (1846), написати да је народни језик „као Херкулес у колевци раздрузгао“ славеносрпски (Суботић 1983: 199); доситејевску дидактику (општа „полза“) и поучне теме потискује снажна лиризација, интимизација свих жанрова. Али све ће то трајати деценијама и мијењати се поступно. Српски класицизам врхунце има током друге и треће деценије XIX вијека, простирући се и на четврту деценију (Мушички и његова школа су дубоко доситејевски; Стерија објављује своје најбоље пјесме 40-их и 50-их година); српски роман (Видаковић и његови подражаваоци) на трагу је Доситејевих морално-поучних идеја; рана српска приповијетка је више параболоа или проширена басна, с морално-алегоричним порукама. Упркос таквим приликама, поменуте деценије се уписују у „Вуково доба“, што увелико прелази преко стварног стања у књижевности и српској култури и прејудицира заправо будуће вријеме, кад ће ово доба постати доминантно.

Појам „Доситејево доба“ више подразумејева културноисторијски него књижевноисторијски садржај, иако се најчешће појављује у периодизацијама књижевности и у књижевноисторијским студијама. Поуздане историје овог појма још нема. Међутим, већ Доситејеви савременици саопштавају да ће, по примјеру аутора Живота и прикљученија, писати општенародним језиком. Аврам Мразовић, нпр., у Поучителном магазину за дјецу (1787), обећава читаоцима да ће у преводу на српски „сљедовати мужу оному благоразумному Доситеју Обрадовичу“. У избору и типу језика Доситејевим путем су, с неуједначеном досљедношћу, ишли, између осталих, Јован Мушкатиновић, Емануел Јанковић, Михаило Максимовић, Атанасије Стојковић. Међутим, општенародни језик је само једна страна просвјетитељских настојања, која су шира од Доситејевог дјеловања и независна од његовог утицаја. Друга страна је у идејама које се тим језиком саопштавају, посебно у школској и издавачкој пракси. Лајтмотиви различитих области писане ријечи су слобода мишљења („совјети здравога разума“), ослобађање од сујевјерја, заблуда и незнања, укључи-

вање у образоване нације и савремене школске системе (нпр. Алексије Везилић у поезији, Стефан Вујановски и Теодор Јанковић Миријевски у школским приручницима, Герасим Зелић у мемоаристици, Павле Јулинац и Јован Рајић у историографији, Јоаким Вујић у преводима позоришних дјела и путописно-мемоарским списима итд.).

Просвјетитељске идеје и Доситеја као узор одлучно ће узимати млађа генерација, којој је у врху Лукијан Мушицки (приредио издање Доситејевих Басана, 1800. године, пјесме му имају најчешће дидактичку функцију, непрестано се залаже за образовање и васпитање). У свестраној сарадњи с Доситејем Павле Соларић има јасну слику о границама између културноисторијских токова: „Време г. Д. Обрадовића остати ће беспорно, у летописи питомства рода серпскога, оно расвјете ума нашега доба, кад су и Србљи о свачем слободно мислити, и тако богодану словесност употребљавати почели“ (Соларић 1809: 29). Јован Дошеновић и Сава Мркаљ преузимају Доситејеве идеје о писању на народном језику и Доситејеве мисли о улози књижевности у народној култури (Дошеновић, 1809; Мркаљ, 1810). Савременике превазилази Милован Видаковић продуктивношћу, просвјетитељским порукама и похвалама Доситеју. Уз ту генерацију ће се убрзо наћи Димитрије Давидовић и Димитрије Фрушић, покретачи и уредници Новина сербских. С развојем школства и секуларизацијом културе преводе се приручне, педагошке и методичке књиге (нпр. Јован Берић), или књиге о практичним пословима, као што је подрумарство, виноградарство, земљорадња, банкарство, трговина (почев од Орфелина и познијих „винодјелаца“ као што је Прокопије Болић, или Дошеновић са Численицом, а Димитрије Исаиловић с књигом о трговини). Велики број примјера, које овдје не можемо прецизније наводити, посвједочују преовлађујући дух епохе, са извориштем у Доситејевом дјелу и Доситејевој мисли.

Прије икаквих научних систематизација у српској средини препознавање преломног статуса Доситејевог дјела је почело у низу чланака и осврта Јернеја Копитара (1810–1813), уз преводе Писма Харалампију и одломака Живота и прикљученија на њемачки, те некролошке чланке (Копитар 1984). Ускоро ће се извјесни трагови систематизације наћи и код других, осим Павла Соларића и Копитара. Лазар Бојић је заправо поновио Соларићеве ставове: за њега је Доситеј „српски мудрец“, који ће се „и кад већ књижество серпско у полном цвјету стајати буде, то ће се свагда Обрадович достојно за начинатеља почитовати“ (Бојић 1815: 63). Вук је у први мах аутора Писма Харалампију помињао само када је ријеч о народном језику, јер га друга подручја нису ни интересовала (Караџић, 1818/1966: V), али ће с јасним грамагичким инстинктом и потоњим знањем прецизно утврдити оквире и правила народног (српског) језика; уза све друге циљеве, врло се истрајно залагао за национализаци-

ју српске школе и језика уџбеника и приручника,^{1,2} док ће (можда управо изазван Доситејевим неприкосновеним угледом у културној јавности), памфлетски оцјењивати и улогу и карактер свог претходника (Караџић 1986 : 22–23).

У међувремену се, 20-их година XIX вијека, корпус Доситејевих текстова употпуњавао штампањем рукописа из далматинског периода (Буквице). Ђорђе Магарашевић је прикупљао и објављивао његова писма у ЛМС, потом их је издао засебно (Писма Доситеја Обрадовича, Будим, 1829); уз то је сачинио мали лексикон Доситејевих мисли и порука (Дух списанија Доситејеви, 1830). У Историји српске књижевности, писаној 30-их, а објављеној 1865. године у Прагу, на њемачком, за Павела Јозефа Шафарика Доситејево је име „свето ... најбољем делу нације“ (Шафарик 2004: 225).

Српском културом (књижевност, хуманистичке, друштвене и природне науке) у тим деценијама доминира доситејевска подлога: преводиоци класичних и савременијих дјела европске традиције као аманет слиједи Доситејева препоруке (Јевтимије Ивановић преводи и допуњује дјело аустријских аутора, Нови Плутарх, 1809 (и касније); Стефан Живковић Фенелонов роман Прикљученија Телемака, Беч, 1814; Јован Берић Шрекову Свемирну историју, Будим, 1820; Софроније Ивачковић Бартелемијевог Анахарсиса, у седам књига, на око 2.260 страница осмине, Н. Сад, 1851). Додајмо да још 30-их година доминира славеносрпски тип језика (Павле Ивић га назива доситејевским), приближава се књижевна фикција стварности и животу (нпр. Јован Стерија Поповић), објављују се научна (природно-научна) дјела, оснивају се класичне гимназије и друге школе (Т. Остојић 1911: 165–166), умножавају се периодична издања (алманаси), стварају културне институције (Матица, штампарије, Народни музеј, библиотеке, позоришне дружине, позоришта...). Од 30-их година у још вазалној кнежевини Србији Доситејева дјела (државно издање у десет књига, 1833–1848) излазе „као први темељ нове народне књижевности“ у новоустановљеној штампарији (С. Новаковић, 1911: 36). Убрзо ће слиједити Медаковићево издање, такође у десет књига (Земун, 1850). Аутор Писма Харалампију тим издањима постаје класично име српске културе новог доба, у вријеме кад Вук тек почиње стицати култни статус. Боље или јасније од других докумената опште стање у српској књизи

¹ То је, реагујући на дотадашње периодизације у српској књижевној историографији, полемички исказао Јован Скерлић: „Нама изгледа нетачно груписати савкњижен живот српски у првој половини XIX века око Вука Караџића <...> који није био књижевник у правом смислу речи“ (Скерлић 1964/1: 43). Нешто касније ће додати: „Утицај идеја Доситеја Обрадовића траје и продужује се све до половине XIX века“ (47).

² О томе је било ријечи у зборнику *Доситеј и (српска) школа*, Задужбина „Доситеј Обрадовића“: Београд, 2011, у ставу да је Вук носилац идеје о развоју српског као школског предмета (279).

ових деценија потврђује Новаковићева Српска библијографија (1869): умножавање периодике, дјела у доситејевском духу (Нравоучителне басне у стиху Исидора Стојановића, 1833), Ле Сажов Жил Блаз (1833–1834, 1836), роман који је Доситеј издвојио међу дјелима које треба превести; књиге за дјецу; Лукијан Самосаћанин (1834), Цицерон (1836), наравоучителне и моралне повијести, све говори о живој традицији просвјетитељства, с којом напоре до иду струје Вуковог доба (Милутиновић Сарајлија, Његош, издања народних творевина).

Систематизујући слику нове српске књижевности у Летопису Матице српске (1847: 75, 76), Јован Суботић је Доситеја видио као народног учитеља, који је „делом показао шта треба да се за народ пише“ (1983: 198). Ускоро ће Јован Ристић (*Die neuere Literatur der Serben*, Берлин, 1852) написати да је Доситеј „извршио узвишену мисију народног просветитеља“ и додати да је „имао следбенике“ у поучној грађи, док је питање језика остало отворено, чиме заправо у расправу или на културноисторијску сцену укључује Вука (по преводу, Ристић 1969: Новија књижевности код Срба, КИ, 4: 953, 954).

Дилеме о временским границама Доситејевог доба подстакао је Стојан Новаковић Историјом српске књижевности (1867, 1871), првом и дуго једином релевантном уџбеничком књигом из ове области, од 70-их година XIX до првих деценија XX вијека (до књига Јована Скерлића и Павла Поповића). Новаковић је једну од граница у периодизацији нове српске књижевности повезао с изласком првих Вукових књига (1814), док је и на претходним и на идућим страницама поменуо велик круг писаца и дјела доситејевског типа у језику и у општем правцу, осјећајући извјесну флуидност, неодређеност тога периода, врло добро упућен у изазове периодизације, мада их подређује „борби за народни језик“.

„Ни после Доситија задуго нема у српској књижевности никаквог правца, али што јој живот даваше и што је крену и у народ уведе – то беше борба око језика народнога, коју је Доситије кренуо. Сувремени Доситију нараштај теже се могао навикнути на његове идеје него нараштај који је после њега долазио и њега с поштовањем гледао; па тако је и идеја Доситијева напредовала. <...> Они књижевници који долажаху после њега не могаху сви, усвојивши његово гледиште, помаћи се и корак даље, чим би његов правац напредовао, него задуго после њега многи стајаху непрестано на једној висини с њиме. Тако је Доситије вођ читаве школе што се тиче погледа особито на језик и књижевност, и вођ је нехотице тиме што у прва времена после њега мало њих бејаше који га претицаху и који га хоћаху како ваља разумети у тим стварима“ (Новаковић 1867: 142–143).

То говори да је појам Доситејево доба само условно везан с временским границама, пошто се тим појмом обухвата и низ типолошких црта

(као што су стил, жанр, форма, идеје, књижевни живот, теме и мотиви, функција књижености, језик). Један од парадокса научне терминологије је у томе што се све те црте не могу свести на један типолошки појам, али се могу без већих сметњи подвести под „Доситејево доба“, пошто се њиме претпоставља релативно кохерентан скуп функција и својстава чинилаца (дјела и дјеловања) унутар националне културе. Парадокс разумљив, јер лично име нема типолошких атрибута, оно оперише сфером утицаја и веза, а њиме је могуће као метонимијом обухватити све што се разастире у различите струке културе у најширем смислу ријечи. Без обзира колико нам је стало до тога, књижевност није главни чинилац поља културе, и у томе је јесте кључно обиљежје Доситејевог (доситејевског) трајања, подређивање укупног дјеловања «ползи» народа (свеукупног становништва).

Година 1814. је година појаве Вука Караџића, али више остаје назнака, клица онога што ће се назвати Вуково доба, а не крај Доситејевог доба. Могло би се рећи, напротив: тек се од тих година разрастају изниклице сјемена што га је посијао Доситеј. Појмом „Доситејево доба“ Јован Деретић у студији о Видаковићевим романима обухвата све струје почетком XIX вијека (рационализам, просвијећеност, јозефинизам, сентиментализам, Видаковић и рани српски роман, 93): томе се несумњиво може додати и класицизам (апологетски однос Мушицког према Доситеју), а дијелом и предромантизам (Доситеј је дубоко прожет родољубљем и осјећајношћу). „Његова доминација била је тако изразита да се не може наћи ниједна друга епоха наше књижевности која би толико била обележена личношћу једног писца као што је ова Доситејевом“, те да нам „назив Доситејева епоха или Доситејево доба изгледа <...> најпогоднији за обележавање периода о коме говоримо“ (Деретић 1980б: 92, 93). Раније, међутим, у збирци студија и чланака Доситеј и његово доба (Деретић 1969) не расправља о опсегу појма доба, односно појма Доситејево доба, док књигом Алманаси Вуковог доба (1980) обухвата један тип српске периодике од 1815. до 40-их година XIX вијека, узимајући тај период као Вуково доба. Тако и код Деретића остаје отворено питање које су временске границе ових двају доба, јер није само ријеч о Атанасију Стојковићу, његовим романима и Фисици, или о Видаковићевом роману, или о њиховом савременику Лукијану Мушицком, већ и о писцима млађих генерација (Јован Стерија Поповић, нпр., низ романописаца, можда све до Јакова Игњатовића) и о укупном српском књижевном животу од 20-их до 40-их година, укључивши жанровску оријентацију (сфера Доситејевих препорука и образаца које је сам унио у српску књижевност (аутобиографија, басна, роман, оглед у писмима, наравоученије у форми коментара одређеног фикционалног текста). Упадљив продор мемоарске литературе, романа, поучних списа, басне, писма као спољашње форме

за различите врсте (научне радове, путописе, полемике итд.), све је у неспорној генетској вези с Доситејевим опусом.

Стање у српској периодици (новинама, алманасима, календарима) у највећој мјери потврђује да је Доситеј деценијама главна личност ових модерних медија културе: и Новине сербске и Забавник Димитрија Давидовића, и прва деценија Летописа (св. 1–11, 18, 20, 25, 36, 38), најнепосредније су посвећени Доситеју или су у његовој сјенци. У почецима есејистике (Јован Стејић и Јован Стерија Поповић) Доситеј је основни образац (наравоученија) и извор примјера. Ђорђе Магарашевић објављује неку врсту лексикона његових мисли и порука (Дух списанија Доситејеви). Матица и Летопис, или, боље рећи обрнуто, Летопис и Матица (јер је Летопис старији од Матице), највиши је израз Доситејевог доба, као што ће то бити и Српско-далматински магазин, који је покренуо Божидар Петрановић, „ватрени обожавалац Доситеја“, кога назива „просветитетљ наш“, „учитељ наш“, „Сократ наш“ (Деретић, 1980: 284). У српској периодици популарнијег типа (листови и новине), 30-их и 40-их година, Доситеј се најчешће помиње и наводи, објављују се његови идеализовани портрети.³ Уредници српске периодике су махом горљиви доситејевци: Георгије Магарашевић, Јован Хаџић, Теодор Павловић (који велика имена европских књижевности упоређује с Доситејем, Ивановић: 92), дијелом Павле Стаматовић и Јован Суботић.

Што се иде ка средини XIX вијека, Доситејево поље све се више прекрива Вуковим. Символична мјеста одлучних суочавања двају поља почела су несумњиво с Вуковим изласком у јавност, с Малом простонародњом славеносрпском пјеснарицом (1814). Међутим, Вук у ауторским текстовима још пише доситејевским језиком и тек ће га се ослободити у Српском рјечнику (мада примјеса таквог језика има и тамо, у предговору, уп. Ивић, 1966: 163–164), а знатно спорије у филолошким и полемичким текстовима, особито у терминологији. Осим тога, Вук се изричито одриче ауторског рада у књижевности (оставља то поље Соларићу и Мушицком) и опредељује се за сакупљање народних умотворина. У међувремену се књижевно поље у ужем смислу ријечи (проза, лирика, драма, критика) све више попуњавало траговима вуковског језичког и стилског модела: усвајао се народни језик (не вуковски у стилу, већ граматички и лексички вуковски) и међу сљедбеницима класичне традиције (тзв. школа објективне лирике, пјесници њене оријентације пишу народним језиком, уз трагове старијег језика, стиха и стила). У периодици 40-их година упадљиво се расправља о језику као кључном носиоцу идентитета и о национализму (националном осјећању) као вриједности

³ Нпр., *Сербскиј народниј лист*, 12. дец. 1835, бр. 23, уз чланак Т. Павловића, уредника листа, о Доситеју.

савременог доба (нпр. Јован Суботић, Теодор Павловић).⁴ Могло би се рећи да генерација 20-их година XIX вијека у „Вуково доба“ (тј. поетику на вуковским основама) прелази 40-их година, када се афирмише у књижевности (С. М. Љубиша из те генерације афирмисаће се као писац тек 60-их, а добрим дијелом и Јаков Игњатовић). Те деценије, 40-их година, бива видљивији заокрет ка романтизму (критички однос према Европи, истицање домаће традиције – народна књижевност, нови национализам, губљење славеносрпских трагова у језику и стилу и др.). И изразити доситејевци усвајају народни језик, али функцијом својих дјела, често и жанровима, остају у сфери аутора Басана (Љ. П. Ненадовић, Милица Стојадиновић Српкиња). Промјену најочитије потврђује Радичевићева заоставштина: у рукописима из 1843/1844. године, он је још у власти старије језичке, стилске и метричке баштине, а у Песмама је у изричитом сукобу с њом (пародија Светићеве лирике и апологија Вуковог дјела у поеми „Пут“) (Радичевић, 1999).

* * *

С обзиром на опште услове развоја српске културе и књигу као њено основно средство (не занемарујући непосредне везе између носиоца културних настојања и прималаца, школе, цркве, издавачких кућа/штампарија, дародаваца, претплатника/публике, администрације), резултати Доситејевог доба су врло богати. Објављене су жанровски разнолике књиге: поезија, сатира, збирке пословица, адаптације страних дјела, оригинални романи, филолошке расправе, збирке фолклорних творевина, преводи значајних дјела европских литература (Мармонтел, Фенелон, Волтер, Гете, Шилер, Геснер, Виланд...). Постепено су се, обе видљиве у периодици, обликовале и књижевне струје класицизма и сентиментализма. Оријентација на антику и модерну европску литературу свој протомодел има у Доситеју, запремајући српску књижевност „све до средине XIX века, па делимично и касније“, како је у студији „Одједи сентиментализма у српској књижевности XVIII и прве половине XIX века“ писао Драгиша Живковић (1994: 141). Доситеј је томе правцу дао и примјере, и идеологију, и програм превођења, прво својим „слатким штилом“, похвалама породичном животу, култом врлине, пријатељства и добродјетљи (добročинства), облицима приповиједања у писмима; такође преводима прозе с оваквим сижеима и препорукама српским преводиоцима шта да се преведе из европских литература. Одјек Доситејевих Басана превазишао је сва друга његова дјела, одлучујуће утичући не само на развој басне као врсте већ и на утемељење ране српске приповијетке и ширење народног језика (в., Ј. Суботић). Басна је постала популарна врста, а Љ.

⁴ Упор. чланак Теодора Павловића, „Уме рода“ (*Сербскиј народниј лист*, 1839, бр. 23).

П. Ненадовић је обновио на новој језичкој, тематској и формалној основи – пишући је у стиху.

* * *

Доситејев излазак у јавност (1783) није био излазак књижевника, већ проповједника новог односа према животу и разумијевању свијета и нове културе, засноване на свјетовној књизи и храбрости да се слободно мисли. Границе на другој страни иду на 40-те године XIX вијека. Доситејево доба је једно од најстабилнијих периода у српској књижевној историји, што није похвала сама по себи (у књижевности стабилност не значи много), већ прије констатовање извјесног степена конзерватизма и устајалости књижевних процеса, како је врло тачно процијенио Стојан Новаковић (Новаковић 1867). Може се то тумачити и као знак снаге, утицаја и животности Доситејевог дјела и идеја, али више треба вјеровати да је посриједи ритам модернизације српске књижевности, која је тек требало да ухвати корак с развијенијим европским књижевностима (њемачка, француска, руска). У уводном поглављу прве књиге Историје српске књижевности: Романтизам (1968) Миодраг Поповић истиче како славеносрпска интелигенција послје српских устанака ствара у српској култури „изразито европску климу“, али на основама које заостају за модерном Европом, гдје је већ увелико почео романтичарски талас (Поповић 1968: 25). Доситеј је, напротив, у ставовима о књижевним жанровима издвојио роман као најпретежнију врсту модерне прозе, чиме ће утицати на млађу генерацију писаца, која се махом одала писању, превођењу и прерадама романа. Тај ће жанр, нарочито захваљујући утицају Милована Видаковића, створити први талас читалачке публике и одржати се дуго као посебна форма, допирући и до језика Сеоба Милоша Црњанског.

То доба је обиљежила радикална секуларизација књижевности, па и других јавних сфера (школство, нпр.). Књижевност се дијелом антикизује, дијелом оријентише на савременије струје, произишле из просвјетитељства (сентиментализам, грађански живот). Постављају се темељи српског романа и српске комедије, док поезија пролази кроз сталне експерименте у језику, стиху, улози риме, жанру, па и у таквим околностима не губи из вида Доситејево дјело или Доситејеву личност као извор тематике и етике (Јован Дошенивић, Павле Соларић, посебно Лукијан Мушицки, доцније и Стерија). Вук се не конфронтира с овом поезијом или њеним ауторима, већ је увјерен, или слути, да је будућност српске поезије у народном језику и народној пјесничкој подлози. Он заправо тој поезији супротставља грађу коју налази у усменој предаји и тиме уздиже и канонизује укус за љепоту једноставних облика и фолклорног стила. Увјерење да је у томе првобитно српско биће и име разоткрива Вукову романтичарску страст и језгро Вукове револуције: спајање исконског са савременим уколико савременост прихвати исконско! Двојност овог доба

илуструје добро поступак Милоша Светића (Јована Хаџића), с препјевавањем Хорацијевог Писма Пизонима (*Ars poetica*) у два размјера, класичном и народном. Исти Хаџић, међутим, не прихвата поезију народног пјесништва ни Вукове језичке (граматичке и правописне – графичке) норме, а као пјесник остаје на класицистичкој подлози.

За круг пјесника који се формирају од генерација између 1800. и 1820. године карактеристично је да прихватају народни језик, не и стил народне пјесме; такође не прихватају романтичарску субјективност и њихов груб, критички и исмјевачки однос према просвјетитељској традицији (у том погледу је карактеристично одбацивање Бранкове лирике, посебно „Пута“ из збирке Песме.⁵ Објективност, општенародна полза, морални аспекти књижевности („моралне истине“, рекао би Доситеј), опште моралне и религиозне вриједности, све се то уклапало у Доситејево наслијеђе, па и у доба које бисмо назвали његовим именом.

Иако су претјеране тврдње да из Доситејевих „собранија“ проистичу српски алманаси (Матицки, 2010), јер је та форма била врло раширена у Европи (енглеска и њемачка књижевност), Доситејево позивање на такве изворе, преводи из њих итд., свакако су могли подстаћи и наше преводиоце и издаваче на слична издања. Чак и тамо гдје ће романтичари (књижевници и и филолози) имати главну ријеч, гдје ће се једнојезичност или истојезичност узети као подлога књижевног јединства Срба и Хрвата, није њихова већ Доситејева идеја. Његошев „пупољ једног цвијета“ и Вуково „Срби сви и свуда“ претечу имају у Доситеју, који је језичко јединство „разновјерног“ народа искусио у младости, путујући од Баната, преко Славоније, Загреба и крајишких подручја до Далмације и Црне Горе (и из тог јединственог комплекса издвајајући „муже“, тј. кајкавце). Илирски покрет је пошао такође од Доситејевих идеја, узимајући га, међутим, као илирског писца.

Могло би се закључити да у овом типу метонимијски персонализоване периодизације српске књижевности Доситејево и Вуково доба трају у временском распону од Доситејеве појаве (1783) до средине 60-их година XIX вијека. Преклапања између њих (тачније: допуњавања) пак карактеристична су од средине друге деценије XIX вијека до 40-их, дјелимично и 50-их година, када се „Вуково доба“ ослобађа Доситејеве пратње, али већ сљедеће деценије млада генерација, на скупштинама Уједињене омладине српске, обојицу поставља уза Светог Саву, као Свето Тројство српске културе.⁶

⁵ Критика Ј. С. Забавића (Јована Стејића), која се неоправдано приписује Ј. С. Поповићу (уп. Поповић, Ј. С. 2001: 315–317, 379); такође Малетићев осврт на Бранкове Песме (*Просвјетне новине*, 1848, бр. 8, 9).

⁶ „Омладина је Доситија Обрадовића сматрала као члана своје Свете тројице, где су друга два места заузимали свети Сава и Вук“ (Скерлић 1966: 242–243).

ЛИТЕРАТУРА

Бојић 1815: Лазар Бојић: *Памјатник мужем у славено-сербском књижеству славним*, б. м., 1815. (*У транскрипцији савременим писмом.)

Деретић 1969: Јован Деретић: *Досијеј и њеџово доба*, Филолошки факултет: Београд.

Деретић 1980: Јован Деретић: *Алманаси Вуковоџ доба*, Вук Караџић: Београд.

Деретић 1980б: Јован Деретић: *Видаковић и рани српски роман*, Матица српска: Н. Сад.

Дошеновић 2005: Јован Дошеновић: *Сабране песме*, прир. Д. Иванић, *Gensis international*: Београд.

Живковић 1994: Периодизација српске књижевности XVIII–XX века, *Евројски оквири српске књижевности I*, Просвета: Београд.

Иванић 2004: Душан Иванић: *Класик модерне српске науке о књижевности*, у: Драгиша Живковић, *Српска књижевност у евројском оквиру*, СКЗ: Београд.

Иванић 2013: Душан Иванић: *На раскршћима периодизације српске књижевности*, *Филолоџ, часопис за језик, књижевност и културу* (Универзитет у Бањој Луци, Филолошки факултет), IV, 2013, 8, 187–203.

Иванић 2016: Душан Иванић: *Варијације на тему поетика књижевних њериода/ејоха*, *Србистика данас: проблеми и перспективе савременог тумачења српског језика, књижевности и културе* (Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци: Филолошки факултет), I, 2016, 1, стр. 83–105.

Ивановић 2014: Јован Н. Ивановић: *Теодор Павловић: Студија и хрестоматија*, Н. Сад.

Ивић 1966: Павле Ивић: *Поговор*, у: Вук Стеф. Караџић: *Српски рјечник*, Просвета: Београд.

Ивић 1990: Павле Ивић: *Доситејевски књижевни језик између славеносрпског и вуковског*, *Научни састајанак слависта у Вукове дане*, 19/2: 5–14.

Караџић 1818/1966: Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, Беч; Сабрана дела Вука Караџића, I, прир. Павле Ивић, Београд.

Караџић 1986: Вук Стеф. Караџић, *Примјечанија на предговор г. Павла Соларића к Мезимцу Доситија Обрадовића*, Сабрана дела Вука Караџића, XIII, приредио Милорад Павић.

Копитар 1984: Јернеј Копитар: *Serbica*: *Културно-историјске теме*, Матица српска: Н. Сад.

Матицки 2010: Миодраг Матицки: *Почеци српске књижевне периодике: Доситејев цветник Басне (Лајпциг, 1788) у часописном и жанровском контексту*, *Књижевност и култура*. 2/39. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Београд, 9–12. IX 2009, Београд : Међународни славистички центар.

Мркаљ 1810: Сава Мркаљ: *Сало дебелого јера либо азбукопротрес*, Будим.

Новаковић 1867: Новаковић Стојан: *Историја српске књижевности*, Београд

Остојић 1911: Тихомир Остојић: Значај Доситеја Обрадовића за Србе у Карловачкој митрополији, *Споменица Доситеја Обрадовића*, СКЗ: Београд, 1911.

Поповић 1968: Миодраг Поповић: *Историја српске књижевности*: Романтизам, Београд

Поповић Ј. С. 2001: Јован Стерија Поповић: Критике, полемике, писма, прир. Д. Иванић, Ков: Вршац.

Радичевић 1999: Бранко Радичевић: *Сабране песме*, прир. Д. Иванић, СКЗ: Београд.

Ристић 1969: Јован Ристић: Новија књижевност у Срба, *Књижевна историја*, I: 4 (1969).

Скерлић 1964: Јован Скерлић: Писци и књиге, I, приредио М. Бегић, Београд.

Скерлић 1966: Јован Скерлић: Омладина и њена књижевност (1848–1871), прир. М. Бегић, Просвета: Београд.

Соларић 1809: Павле Соларић: *Сверх воспитанија к человјекољу-бију*, Венеција.

Соларић 1810: Павле Соларић: *Поминак книжески*, Млеци.

Суботић 1983: Јован Суботић: *Заснивање националне критике*, прир. Д. Живковић, Матица српска – Институт за књижевност и уметност: Н. Сад – Београд.

Шафарик 2004: Павел Јозеф Шафарик: *Историја српске књижевности*, прир. М. Д. Стефановић, Матица српска: Н. Сад.

Dušan M. Ivanić

DOSITEJS-ZEITALTER IN DER PERIODISIERUNG DER SERBISCHEN LITERATUR

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Autor überprüft die Definition der Dositejs-Periode in der Periodisierung der serbischen Literatur. Er glaubt, dass diese Periode als personalisierte Metonymie, die serbische Literatur und die serbische Kultur von 1783 (das erste Buch von Dositej Obradović) bis in die 1840er Jahre umfasst und die Periodisierung, nach der das Jahr 1814 die serbische Literatur als Vuks-Zeitalter bestimmt, in Frage stellt. Er glaubt, dass Dositejs Einfluss in der serbischen Kultur bis in die 1840er Jahre vorherrschte.